

Den sidste boer i Tanzania

Peter Sigsgaard ser tilbage på sit møde med Katrien Odendaal på højsletten ved Meru-vulkanen i Tanzania. Hun var en af de allersidste efterkommere efter boere der udvandrede fra Sydafrika til den tyske koloni i nutidens Tanzania.

Bundesarchiv, Bild 105-D0A6527
Foto: Debbertin, Walther | 1908/1918

Om skribenten

Peter Sigsgaard var ansat i Mellemfolkeligt Samvirke fra 1979 til 2005 og har blandt andet været forstander på organisationens uddannelsescenter ved Arusha, Tanzania.

Katrien

”Man kan ikke løbe fra sin stamme”

- *Hello. Karibuni. Welcome.*

Hun står i døren, næsten lige så høj som sit meget ydmyge hus, der dog praler med et bliktag. En gammel, indtørret kone i en nedslidt, blomstret kjole. Hun har draperet et tørklæde som var det en blå tropesommerfugl om et ret så sparsomt hår – en bondekone med et åbent, smilende ansigt, magert og læderagtigt solgarvet - og hun er *hvid*. Et overraskende og sjældent syn i en landsby i Tanzania

Vi lærte hende at kende som Katerina, et engelsk navn. Det rigtige var Katrien Cornelius Odendaal.

I 1996 var jeg forstander på Mellemfolkeligt Samvirkes uddannelsescenter nær Arusha i Tanzania. Fra tid til anden tog min kone og jeg på udflugter i omegnen, især til Ngare Nanyuki på højsletten omkring den udslukte vulkan Meru. Et ofte frodigt og venligt område hvor man kunne se zebraflokkene, bøfler og giraffer fra en tilgrænsende nationalpark. Det var herude vi rygtevis havde hørt om, at der boede en ”hvid dame” oppe ad bjerget.

Faktisk havde vi glemt det, men en dag på en vandring op mod en landsby så vi en pige smide hvad hun havde i hænderne og løbe i forvejen – og så huskede vi på rygtet og gættede på at vores ankomst nok skulle meldes deroppe.

*

Den frugtbare slette bebos især af Meru-bønder, men omkring 1900 slog *Boere* fra Sydafrika sig ned på store farme i området.

Efter nederlaget til englænderne i Boerkrigen i Sydafrika emigrerede en del af de hollandske kolonisters efterkommere med deres oksekærrer og alle deres ejendele. De drog nordpå, tusinder af kilometer. En lille gruppe familier fik tildelt jord omkring Meru af den tyske administration der den gang skaltede og valtede over det koloniserede Tanganyika. Området var ofte udsat for tørke, og drikkevandet i den vulkanske jord var kraftigt forurenet af fluorid. Tyskerne havde et håb om at boerne ville ”udvikle” regionen.

Lidt efter lidt skød hvidkalkede, hollandsk inspirerede stenbygninger op på sletten. Omkring dem sås frodige, kunstvandede frugtplantager og udstrakte hvedemarker. Den lokale arbejdskraft, wa-Meru og wa-Arusha folk, blev groft udnyttet og bundet til gårdene på samme måde

som i Sydafrika. Der var tale om et gennemført racistisk, men også paternalistisk, herre-tjener forhold. De hvide svang ofte *Sjambok'en* i en brutal gennemtævnning.

Efter 1. verdenskrig erobrede englænderne kolonien. Boerne blev, og omkring 1960 boede der ca. 2000 Boere, eller *Afrikaanere*, i området.

Katrien Cornelius Odendaal. Billedet er fra omkring 1996. Foto: Torben Frederiksen

I dag kan man knap se at de har været der. Deres calvinistiske Hollandsk Reformerte Kirke i Arusha er nu græsk-ortodoks, de fleste gårde ligger i ruiner, de massive stenmure er sprængt af vild figen. Frugtplantager og marker er blevet til græsning for kvæg eller tavlet i små jordlodder hvor Merufamilier dyrker majs og bønner til dagen og vejen.

Hvor blev de af, boerne? De drog stort set alle tilbage til udgangspunktet, apartheidstaten Sydafrika, i begyndelsen af 1960'erne da Tanganyika blev til Tanzania - og regimet sort, som de sagde.

Men et par stykker blev tilbage i området, én af dem var Katrien, og nu står vi så foran hende.

*

Vi bliver budt ind i husets eneste rum. En seng, et lille bord og et par overdimensionerede, blomstrede lænestole trængtes om pladsen, væggene er uden udsmykning og malet i forskellige, forhåndenværende farver: afskallet pink og babyblå dominerer. En høne med sine kyllinger går ud og ind. En gammeldags trædesymaskine vidner om at Katrien tjener lidt ekstra ved at sy for folk.

Bag stenhuset ligger en lidt større, lerklinet bygning: kombineret stald til en ko og ildstedskøkken. Her er også en lille petroleumslampe, plasticdunke med vand og et par slunkne sække med majs og bønner. Jorden omkring huset kan dyrkes og giver blandt andet løg, tomater og bananer.

Katrien havde en helt særlig, dragende måde at kontakte os fremmede på. Jeg tror det især var hendes vejrbitte, sørgmodigt smilende og åbne ansigt, som gjorde os trygge og interesseret i at lære hende at kende. Alt på hende var aflangt, smalt, benet og ekstremt magert, men kroppen var adræt og sej – det så vi når hun sammenfoldet sad og malkede sin ko, på hug på Meruvis, puslede om sit kogebål eller gik omkring i området. Hun og det karge landskab gik i ét.

Hun er fattig og mærket af et hårdt liv, men hun har lært at leve med det. Katrien virkede ikke elendig.

Vores samtaler – eller rettere: min udspørgen – forløber ikke helt glat. Jeg søger generelle oplysninger om boernes virke og forhold til det omgivende samfund. Katrien ønsker at videregive sine personlige oplevelser i stærke, konkrete erindringsbilleder. Vi fægter lidt frem og tilbage:

Hvordan var forholdene den gang? Hvordan så boerne på den lokale befolkning, på wa-Meru?

Jamen, det var hårdt, Bwana. Hvis en sort bad om vand fik han en dåse at drikke af, og en hvid måtte ikke drikke af det samme krus som ham. Boerne er hårdhjertede, de kan ikke lide sorte. - Men det var også som Paradis på jord den gang. Frugttræerne blomstrede, overalt var det grønt. I dag er det kun støv, "de sorte" fældede træerne og de forstår sig ikke på landbrug.

Sådan forløb det et stykke tid. Jeg fandt så på at efterlyse mere håndfaste, skriftlige kilder, selv om der ikke var så meget som et stykke papir i stuen. Og Katrien svarer:

Nej, det har jeg ikke. Jeg har ikke den slags papirer; - men jeg har en video.

Her langt ude i *bushen*, hvor kun få har en lille transistorradio, ingen har elektricitet eller telefon, haler Katrien en papkasse ud under sengen, roder i dens indhold og rækker mig et skinnende nyt bånd med Tv-udsendelsen om hende selv: *The last Afrikaner*.

Udsendelsen er lavet af den sydafrikanske forfatter, sanger og journalist, Rian Malan, som nogle år tidligere fandt frem til Katrien ved et tilfælde. Han vendte tilbage med et lille tv-hold og det blev til en udsendelse, hvor det også er lykkedes ham at finde og interviewe flere af Katriens naboer, der forlod det selvstændige Tanzania.

På videoen ser man dem mødes i 1993 som satte og veltilfredse ældre pensionister ved et grillparty, hvor de nostalgisk mindes den gyldne tid i Tanganyika. De forløbne år og apartheidstatens døds kamp har bestemt ikke ændret deres hæsle grundholdning: Afrika er bedst tjent

med at den hvide "race" bestemmer, organiserer for den sorte og fortæller ham hvad han skal gøre og hvordan. Det er bedst for alle! Afrikanere bør styres af Afrikaanere.

Da Rian Malan viser dem optagelser med Katrien i Ngare Nanyuki udløser det kun ophidset fordømmelse: Hun ligger jo som hun har redt, "hun valgte selv."

Hvad er det de forbander så voldsomt?

*

Når jeg i dag genser videoen slår det mig, at flere af Katriens svar på mine spørgsmål er næsten ordret de samme som i Rian Malans interview med hende. Hun har i en vis forstand øvet sig, men det virkede bestemt ikke sådan under vores mange besøg. Brikkerne til hendes historie samledes lidt efter lidt til et samlet billede:

Min far voksede op her, fortæller hun, han ejede ikke jord og var meget fattig. Derfor måtte han rejse rundt og arbejde for andre. Min mor døde i 1929 da hun fødte mig, men jeg overlevede og var nogle år på boerkirkens lille kostskole her i Ngare Nanyuki.

Jeg kom så tilbage til familien som stort barn. Vi havde intet, levede af hvad arbejde vi nu kunne finde. Ind i mellem tjente vi til livets ophold som omvandrende kvægpassere og som jægere - vi levede af dyrene på sletten. Vi var en slags nomader.

Jeg fandt aldrig ud af hvordan Katrien egentlig så på sin barndom. Hendes beretning var faktisk, det var sjældent hun beskrev følelser eller reflekterede over hvad der overgik hende. Det ændrede sig dog når hun fortalte om sin ungdom. En fatal kærlighedshistorie er faktisk det eneste som hun i dag betegner som "sweet memories."

"Da jeg var omkring 20 år blev jeg forelsket. Han arbejdede på et savværk sammen med min ældre bror, Jan, og vi måtte passe meget på at ingen skulle opdage vores forhold. Han var nemlig "coloured" (mulat), men hans far var boer.

Vi gravede et hul under gulvet i et hus hvor vi mødtes. Hvis nogen kom, så krøb han derned og jeg satte et bord henover de løse gulyplanker. Mine brødre ville slå både ham og mig ihjel hvis de opdagede noget. Det var farligt, især vi boerkvinder var blevet opdraget til aldrig nogensinde så meget som at tale med en farvet eller en sort. Men hvad er der at stille op? Kærlighed! - den kan drive én til vanvid."

Hos Rian Malan finder jeg senere ud af, at elskeren (og den senere ægtefælle) rent faktisk var helt igennem sort. Han spørger sig selv hvad der får Katrien til, efter så mange år, at vildlede os til at tro, at han var "farvet" - endda med en boer som far?

Malans gæt er, at Katrien stadig føler at hun har syndet mod boer-racismens centrale love? Måske ser hun syndefaldet som mindre alvorligt, blot et fejltrin, hvis elskeren trods alt var delvis hvid?

Den forbudte kærlighed afløses hurtigt af frygt og fortvivlelse. Inden længe bliver Katrien gravid, og hun må gå til bekendelse når man kan se det på hende. Det er en katastrofe. Kæresten flygter langt væk, for pigens brødre vil med sikkerhed slå ham ihjel hvis de finder ham.

Pigen er også livræd. Hun mener at brødrene også kan finde på at dræbe hende. I hvert fald er hun sikker på at de vil gøre det af med hendes barn når hun får det. Katrien flygter derfor langt væk ud i bushen udenfor boernes rækkevidde. Her strejfer den gravide alene rundt, om dagen som regel i skjul. Mad stjæler hun på Merufolkets marker.

Det var en gammel afrikansk kvinde som hjalp mig, da jeg fødte helt alene. Hun hørte min klage og babygråd fra mit skjul blandt nogle kaffebuske. Hun skar navlestrengen over og tog mig og babyen hjem til sig. Jeg blev lang tid hos hende.

På den måde blev det kendt hvor jeg var, men kun ganske få af mit eget folk ville så meget som tale til mig. Jeg var udstødt! Min lærerinde fra kostskolen spyttede på mig i al offentlighed, og jeg måtte heller ikke komme i vores kirke - ikke engang da min far skulle begraves.

Katrien vender flere gange tilbage til oplevelsen med lærerinden som spyttede. Det fremkalder et par gange lidt tårer i det indtørrede ansigt. Det er som om erindringen om bandlysningen

gør mere ondt end brødrenes trusler, tabet af den elskede og lidelserne i bushen. Fortællingen om de efterfølgende år bliver også distancerende kondenseret til korte fakta:

Men vi overlevede, barnet og jeg, og barnets far kom efter nogen tid tilbage. Vi giftede os og havde et lille hus i Arusha i pæn afstand fra Ngare Nanyuki. Vi kunne sjældent spise os mætte, det var et liv i pinefuld fattigdom. Jeg fødte 4 børn mere.

*

I 1968 var boernes *exodus* tilbage til moderlandet fuldbragt. *De rejste alle sammen*, siger Katrien, *jeg tror ikke de brød sig om at leve under en sort regering*. Skævt smilende og en anelse triumferende tilføjer hun: *Nu har de da så sandelig selv fået sådan en regering!*

Det faldt ikke Katrien ind at hun skulle udvandre: *Som 'farvede' ville mine børn ikke have nogen fremtid i Sydafrika, og hvorfor skulle jeg dog rejse væk sammen med dem som forbandede mig?*

Men hun husker hvordan magtfulde mænd opsøgte hende kort før de skulle rejse bort. Som én sagde: "Ja, æhm, ja altså, der var jo det ... jeg har jo et barn med vores tjenestepige. Barnet kan jeg ikke gøre noget for nu, men ... æhm .. om ikke du, Katrien, kunne se lidt efter barnet, passe på at det trives og kommer i skole og sådan?" *Sådan sagde de til mig, de mænd som i årevis ikke ville se til min side*, smågriner Katrien, en smule skadefro.

Hun tog sig af børnene og havde en overgang små plejebørn efterladt af deres hvide fædre.

Katriens to brødre blev også tilbage. Som "fattige hvide" havde de ikke midler og kontakter til at reetablere sig Sydafrika. Da de nu ikke mere var underlagt den offentlige mening blev de mere venlige overfor deres søster og én af dem tog Katrien og børnene til sig da hendes mand nu forlod hende for anden gang. Inden broderen døde i 1971 hjalp han hende til et beskedent udkomme ved at købe det lille stykke jord i Ngare Nanyuki hvor vi besøger hende i 1996.

*

Børnene er nu voksne, og overraskende godt i vej – én er lærer, en anden sygeplejerske. Den førstefødte – årsagen til al miseren – bor ikke langt væk. Børnene har delvis kunnet støtte i trange tider.

Alligevel har den enlige gamle kvinde levet et liv som ikke adskiller sig væsentligt fra landsbyens Merukvinder. Hakkelandbruget, koen og små bistader giver kun fra hånden til munden. Tit må hun gå sulten i seng og ellers leve af bushens vilde planter og bær.

Bitter – nej, det er hun ikke blevet! Det næsten ubærlige liv skildrer hun som regel uden voldsomme anklager mod andre mennesker, skæbnen eller Gud. Hun udtrykker sit fatalistiske livssyn sådan: "Verden er ond, men hvad kan man gøre? Der er ikke andet for end at tage det som det kommer og bede."

Hvem er du, Katrien? spørger jeg. *Er du blevet en Merukvinde eller oplever du dig selv som Boer?*

Afrikaaner, Bwana! Det er det jeg er. Man kan ikke løbe fra sin stamme.

En ting er dog at have stammefrønder, en anden at føle sig som en del af deres samfund. Jeg spørger hende på et tidspunkt om hun er bange for krigerfolket Maasai, der i århundreder har kæmpet med Meruerne om et område, hvor kvæget kan slikke salt fra den mineralholdige jord.

Nej, dem er jeg ikke bange for. Jeg er kun bange for hvide mennesker. De har gjort mig så meget ondt.

*

Kort før vi skulle rejse hjem til Danmark opsøger Katrien mig for første gang på uddannelsescentret. Hun er meget syg, og vi får organiseret en indlæggelse og undersøgelse i Arusha. Det er dog for sent, hendes sygdom kan ikke kureres.

Katrien døde i 1998, 69 år gammel. En høj alder for en Merukvinde.